

Het stimuleringsprogramma TROPENBOS

Stimulation programme TROPENBOS

R. A. A. Oldeman

Voorzitter Programmacommissie TROPENBOS

Korte historie

Aan het einde van de jaren 1970 bestond er een tamelijk verwarde gedachtenvorming in ons land over bosbouw-ontwikkelingssamenwerking. De Mondiale Bosbouw-dag, georganiseerd door de Koninklijke Nederlandse Bosbouw Vereniging op 23 april 1980 getuigde ervan (NBT juni 1980, 52: (6)). Toch kiemden er toen al velerlei denkebeelden. In 1981 kwam het onderwerp opnieuw aan de orde op de Houtdag van de Nederlandse Houtbond. In 1982 trok een eendaags symposium van de Werkgroep Behoud Tropisch Regenwoud in Utrecht zoveel belangstellenden dat er niet genoeg plaats was. Daar was een vertegenwoordiger aanwezig van de Hoofddirectie Wetenschapsbeleid (Ministerie van O & W). Hij concludeerde dat er in ons land zoveel belangstelling en expertise op dat gebied was, dat een nationaal initiatief kon worden overwogen.

In 1983 werd in overleg tussen Wetenschapsbeleid en de Tropische Bossengroep van het IUCN-ledencontact Nederland een voorbereidingsgroep gevormd. De toen door dr. E. van Spiegel, Directeur-Generaal Wetenschapsbeleid, geformuleerde hoofdlijnen zijn thans die van het programma TROPENBOS. Dit programma is nationaal, dat wil zeggen, het initiatief wordt gedragen door een grote meerderheid van de Nederlandse onderzoekers, die in een vroeg stadium werden geraadpleegd. Bovendien wordt het gefinancierd door de Nederlandse overheid via vier ministeries (O & W, L & W, VROM en DGIS van Buitenlandse Zaken), terwijl een vijfde thans als waarnemer de zaken op de voet volgt (EZ). Verder is TROPENBOS een stimuleringsprogramma. Dat wil zeggen dat er fondsen beschikbaar zijn voor bundeling en uitbouw van beschikbare expertise, maar dat die fondsen slechts voor vier jaar bestaan. Daarna dient TROPENBOS andere middelen te hebben verworven, en een eigen plaats op het internationale toneel. Tenslotte is het een onderzoeksprogramma, waarin aan het onderzoek specifieke eisen worden gesteld. Kort opgesomd zijn dat een bijdrage aan de kennis, nodig om de tropische ontbossing af te remmen, de ontwikkeling van methoden en informatie om snel en spits te werken, en de overdracht van deze kennis aan studenten en gebruikers op een zeer efficiënte wijze.

Summary

TROPENBOS is an international programme for stimulation of research contributing to solve deforestation problems in the humid tropics. It is an initiative of the Dutch Ministry of Education and Science and is financed during four years by four Dutch Ministries, which makes it into a national initiative. Most researchers in this field of interest are backing it. The programme has a consistent five-element philosophy: resource inventory, land use evaluation, ecological sustainability analysis, socio-economical local sustainability analysis are followed by designing the options for durable land use. The implementation will be done in the form of a research network with all exchange and computer facilities needed; the growth nucleus consists of six field sites, two of which in tropical Asia, two in tropical America and two in tropical Africa. Other sites are already preparing to join the network, whereas after one year two of the original sites are active, two are starting and two are preparing for work. More information is available through the Information Series TROPENBOS, which can be obtained at TROPENBOS Programme Bureau, Galvanistraat 9, 6716 AE Ede (phone 08380-38893).

De voorbereidingsgroep bestond uit dr. M. Jacobs, na zijn overlijden opgevolgd door dr. H. P. Nooteboom (RU-Leiden), dr. W. G. Sombroek (ISRIC), ir. J. M. Heering (SBB) en prof. dr. R. A. A. Oldeman (LU-Wageningen) als voorzitter. Eind 1983 werd een voorbereidingsbudget verkregen, waardoor meer tijd in de voorbereiding kon worden gestoken, en waarmee de broodnodige reizen naar tropische landen konden worden gemaakt om overleg met potentiële partners te plegen. Begin 1985 kwam het eerste eindrapport gereed, en begin 1986 een geamendeerde versie. Op basis daarvan stelde Minister Deetman (O & W) in juli 1986 officieel het programma TROPENBOS in, met een budget van tien miljoen gulden voor vier jaar. De budgetbewaking en de lopende toetsing van het programma werd in handen gelegd van een interdepartementale Stuurgroep onder voorzitterschap van dr. J. van Dam. De opstelling van het budget

Fig. 1 Gabon, Midden-Afrika. Nog grote stukken onaangetast Afrikaans regenbos met zeer lage bevolkingsdruk, maar wel oprukkende houtexploitatie.
Fig. 1 Gabon, Central Africa. Large surfaces of African rainforest are still undisturbed and have a low population pressure, although loggers are invading it.

en de werkplannen ligt bij de Programmacommissie, onder voorzitterschap van prof. dr. R. A. A. Oldeman, waarvan de 14 leden naast potentiële gebruikers van de te verwerven kennis ook de zes locatiecoördinatoren omvatten. Elk van deze coördinatoren is specifiek verantwoordelijk voor de Nederlandse bijdrage aan één der TROPENBOS-locaties in de tropen, waartoe hij een uit onderzoekers bestaande werkgroep voorziet. Sedert mei 1986 wordt de Programmacommissie bijgestaan door een Programmadirecteur, dr. M. S. Ross, die samen met de voorzitter de algemene en dagelijkse aspecten van het programma behartigt.

De taken van deze groepen en mensen, met uitzondering van de werkgroepen, zijn vastgelegd in de instellingsbeschikking. De complexiteit van deze organisatie is een weerspiegeling van de complexiteit van het programma.

Inhoud van TROPENBOS

TROPENBOS is opgezet vanuit de doelstelling kennis te verzamelen en te genereren die kan worden gebruikt om ontbossing in de humide tropen af te remmen en op langere termijn te stoppen. Die doelstelling brengt mee, dat TROPENBOS niet een bosbouwkundig programma is, maar een veel breder terrein beslaat. Het is immers ieder duidelijk dat de oorzaken van tropische ontbossing in grote mate buiten de bossen liggen. Verder kan kennis worden opgeschreven, in de vorm van publicaties, of via onderwijs overgedragen. Beide vormen van communicatie worden in de praktijk gebracht.

De aanpak van de problematiek kent drie aangrijpingspunten: een technisch, een sociaal-economisch en een ecologisch. De twee eersten hebben, als centrale begrippen in de ontwikkelingssamenwerking, elk

reeds meerdere tientallen jaren achter de rug. Het is gebleken, dat elk voor zich zo'n uitgangspunt onvolmaakte oplossingen voor problemen voortbrengt. Een technologische aanpak wordt dikwijls door de lokale bevolking onderuit gehaald zodra de technoloog zijn hielen heeft gelicht. Een sociale aanpak leidt te vaak tot het trachten, een bevolkingsverlanglijstje te honoreren dat, hoe redelijk soms ook, niet kan worden gedragen door het plaatselijke natuurlijke milieu. Dat betekent niet, dat deze benaderingen op zichzelf fout zijn, maar wel dat ze elk incompleet zijn. In TROPENBOS wordt geprobeerd om de drie benaderingen, op een evenwichtige manier samengebracht, te combineren. De toegankelijkheid tot dit stelsel van verschillende onderzoekingen is de ecologische draagkracht, de uitgangspoor het ontwerp van een reëel landgebruikssysteem dat aanvaardbaar en haalbaar is voor de bewoners. Daarbij heeft de TROPENBOS-filosofie vijf elementen, die zwaartepunten of oriëntatiebakens voor het onderzoek zijn, en die niet noodzakelijkerwijs in de aangegeven volgorde behartigd worden:

- algemene inventarisatie hulpbronnen (voornamelijk natuurwetenschappelijk en geografisch); kartering van een regio van 1 tot 2 miljoen hectaren, inventarisatie van flora, fauna en andere hulpbronnen;
- landevaluatie (sociaal-economisch, politiek, in de eerste plaats een taak voor het tropische partnerland); produktie van kaarten met landeenheden en landgebruikseenheden en globale plannen voor een streek, waarbij medewerking vanuit TROPENBOS ertoe behoort bij te dragen dat die plannen evenwichtig zijn op de langere termijn, bij voorbeeld door voldoende land te reserveren voor natuurlijk bos, extensief beheerd bos, en bevolkingslandbouwsystemen;
- analyse van ecologische reguleringsprocessen (na-

tuurwetenschappelijk); op oppervlakten tussen ongeveer 100 en 1 hectaren, zorgvuldig gelocaliseerd op de landevaluatie-kaarten, wordt nagegaan hoe de processen werken die ecologische duurzaamheid bewerkstelligen, zoals nutriëntenstromen, vegetatiestructuren of soortencombinaties, terwijl verwacht wordt dat ook de in het veld zichtbare *symptomen* van het al dan niet functioneren van die processen worden nagespeurd en gepubliceerd;

- analyse van sociaal-economische reguleringsprocessen (sociaal-economisch, anthropologisch, semantisch); op het niveau van de lokale structuren zoals dorpen wordt nagegaan of, en zo ja welke, eigen aanpak bestaat van de groene productie op duurzame basis, of de lokale cultuur ruimte biedt voor veranderingen en zo ja welke er welkom zijn, en in alle gevallen hoe de bevolking de situatie zelf ziet;

- ontwerp van aangepaste landgebruikssystemen (technisch); systemen moeten, bij voorkeur met medewerking van de plaatselijke inwoners, worden ontworpen die recht doen aan de nationale plannen (uit: landevaluatie-kaarten), de lokale cultuur en levensbehoeften (uit: sociaal-economische analyse) en de draagkracht van de lokale ecosystemen (uit: inventarisatie en ecologische analyse); hierbij behoren farming design, verschillende vormen van agroforestry en bosteelt, alsmede het ontwerp van handhaafbare natuurreservaten en nationale parken. Deze systemen staan hier niet in volgorde van belangrijkheid, want elk ervan is het belangrijkste in het gebied dat ervoor wordt gereserveerd in de planning.

Een dergelijke filosofie is vanzelfsprekend slechts realistisch omdat er reeds veel kennis bestaat. Niet op elke plaats hoeft alles gedaan te worden. Men weet via deze filosofie echter veel beter wat men begint, waar dat zich bevindt in het gebied van totaal benodigde kennis, en hoe men van een klein begin af verder kan bouwen.

Veldwerk staat bij TROPENBOS voorop, maar onder voorwaarde dat gezorgd wordt voor een communicatie- en uitwisselingsstructuur rond de evenaar, en tussen de tropen en het noorden. Veldwerk gevat in een netwerk, kort gezegd. De lijn van werken wordt vanzelfsprekend bepaald volgens het onderzoeksbeleid van het tropische partnerland, dat wordt geacht het onderzoek te cofinancieren, eventueel in natura. De netwerkstructuur wordt gegarandeerd via raamovereenkomsten tussen Nederland en elk partnerland, waarbij gehoopt wordt dat de partnerlanden zo ook onderling makkelijk tot een dergelijk akkoord komen. In elk akkoord wordt mogelijk gemaakt dat de onderzoeksprojecten via een eigen technische overeenkomst opereren onder optimale en vergelijkbare omstandigheden wat belastingstatus, counterpartsituatie en uitwisselingsmogelijkheden betreft. Een gecomputeriseerd netwerk voor uitwisseling van onderzoeksresultaten is in voorbereiding.

Fig. 2 Oost Kalimantan, Indonesië. Bossen na de grote droogte en branden van 1982 en 1983, waardoor 3,5 miljoen hectaren werden verwoest in een streek met toenemende bevolkingsdruk.

Fig. 2 East Kalimantan, Indonesia. Forests after heavy drought and forest fires in 1982 and 1983, having destroyed 3.5 million hectares in a region with increasing population pressure.

Bij de voorbereiding werd een minimum netwerk van zes tropische locaties als uitgangspunt genomen. Omdat de regenwouden op de drie grote continenten verschillend zijn, wordt er in tropisch Amerika, tropisch Afrika en tropisch Azië gewerkt. En omdat ruwweg kan worden gesproken van bosgebieden onder hoge en lage menselijke druk, zijn er minstens twee locaties per continent nodig. Dat deze keuze geen recht doet aan de enorme verscheidenheid aan ecologische en sociale problemen is evident, maar ook dat via deze opzet een groeikern is gemaakt die het netwerk steeds completer en evenwichtiger kan laten uitdijen naarmate andere tropische partnerlanden zich aansluiten. Daarbij is het uiteindelijke doel niet alleen autonome financiering uit velerlei bron, maar vooral een onderzoeksbeleid dat in en door de tropische partnerlanden wordt geformuleerd. Dit oprechte respect voor de onafhankelijkheid van deze partners is een van de redenen om niet te starten met door buitenlanders uitgevoerd of sterk beïnvloed

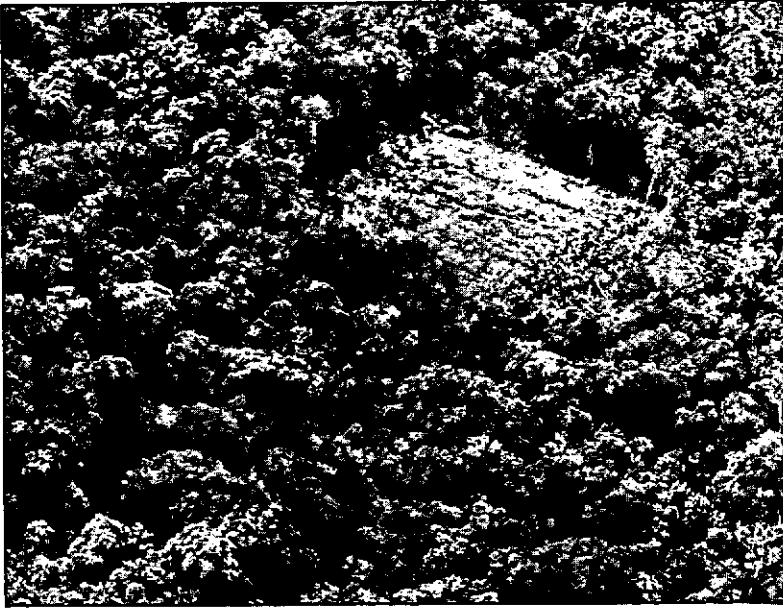

Fig. 3 Venezuela, Guayana ten zuiden van de Guri-dam. Indiaanse zwerfbouw in een overigens intact Guyaans/Amazonisch regenbos onder lichte bevolkingsdruk. Noteer het lage bostype van de grens van het regenbosklimaat.

Fig. 3 Venezuela, Guayana, South of the Guri-dam. Indian shifting agriculture in a region otherwise covered by intact Guianan-Amazonian rainforest under slight population pressure. Note low forest type at the limit of rainforest climate.

onderzoek met een sterke beleidsinslag, namelijk de planning van landinrichting en bevolkingsgericht onderzoek.

Huidige stand van zaken

In 1986 zijn de locaties in Ivoorkust (Tai, hoge bevolkingsdruk, laatste zeer grote bosgebied in West-Afrika) en Colombia (Araracuara, lage bevolkingsdruk, Amazonebekken) van start gegaan. De Nederlandse bijdragen worden respectievelijk gecoördineerd door de LU-werkgroep Ivoorkust en de Colombia-werkgroep van de UvA. In 1987 start het onderzoek in Oost Kalimantan (Indonesië, hogere bevolkingsdruk), gecoördineerd door een werkgroep bij De Dorschkamp, en in de Kristalbergen (Gabon, lage bevolkingsdruk), dat door een LU-werkgroep gecoördineerd wordt. Later in 1987 of vroeg in 1988 starten waarschijnlijk de werkzaamheden op die locaties waar nog onderhandelingen over gaande zijn. Dat zijn Kerinci (Sumatra, Indonesia, lagere bevolkingsdruk rond Nationaal Park), met de Nederlandse bijdrage gecoördineerd vanuit de RU-Leiden, en een nog nader te bepalen streek in Brazilië (waarschijnlijk hoge bevolkingsdruk), te coördineren vanuit de RU-Utrecht. De instellingen, genpemd bij de werkgroepen zijn in principe degene waar de coördinator huist, terwijl in de groepen meestal ook onderzoekers van andere instellingen zitten, zoals Stiboka, RIN, RU-Groningen en anderen.

Het werkplan 1986/1987, dat overigens vertraagd van start is gegaan vanwege de zeer vele nog nodige onderhandelingen zowel binnen als buiten Nederland, is opgesteld op een buitengewone vergadering van de Programmacommissie TROPENBOS te Baarn, sep-

tember 1986, in aanwezigheid van vertegenwoordigers van alle hierboven genoemde partnerlanden. Zo is een optimale afstemming gewaarborgd. Voorts is op een TROPENBOS-consultatie te Tiel, oktober 1986, gefinancierd door de EG en de Nederlandse regering, een eerste stap gezet naar Europeanisering van de financiering en samenwerking van TROPENBOS. Ook toonden daar een tiental andere tropische landen actieve interesse om zich bij het netwerk aan te sluiten. In 1986 werd de raamovereenkomst met Indonesië getekend door de Nederlandse Minister van Onderwijs en de Indonesische Minister van Bosbouw. De ondertekening van dergelijke akkoorden met Colombia en Gabon lijkt voor de deur te staan, en die met Ivoorkust en Brazilië komen denkkelijk dit jaar nog rond.

Een concrete uitbreiding van het netwerk zal geschieden via een contract tussen TROPENBOS en vier Scandinavische universiteiten, die een locatie nabij Rio Napo (Ecuador, lage bevolkingsdruk) met eigen fondsen zullen behartigen, gecoördineerd vanuit Aarhus (Denemarken). Verder zijn gesprekken op gang gekomen met Australië over een locatie in Queensland en gezamenlijke opzet van plannen voor training en educatie. Vanaf de oorspronkelijke opzet heeft in TROPENBOS een zg. "opportuiniteitsfonds" een plaats gehad, om werkzaamheden te kunnen ondersteunen die buiten de zes locaties plaatsvinden maar wel in de filosofie passen, en geleidelijk aan andere landen binnen het netwerk kunnen betrekken. Venezuela is daarvan een voorbeeld, Cameroun en Costa Rica zijn andere. Op internationaal vlak is samenwerking met IUCN in diverse landen in onderhandeling, terwijl de recent opgerichte International Timber Trade Organisation (ITTO, onderdeel van UNCTAD) tot de potentiële cofinanciers

behoort. Samenwerking met MAB-Unesco en met FAO zijn beide reeds operationeel, doordat deze organisaties zich bereid hebben verklaard om associate experts beschikbaar te stellen op verscheidene locaties. Het WNF zond reeds in 1984 een adhesie-brief. Het publicatieprogramma van TROPENBOS richt zich op verschillende lezersgroepen met een "Informatieserie" van brochures, een losbladig alfabetisch systeem van recente "facts and figures" voor een breed publiek waaronder onderzoekers, een serie handboeken en een serie wetenschappelijke boeken. Voor degene die meer wil weten over TROPENBOS zijn verschillende nummers van de Informatieserie, nummer 1 de algemene, te

verkrijgen bij de Programma-Directie TROPENBOS, Publications Officer, Galvanistraat 9, 6716 AE Ede. De huidige startfase illustreert de vele aspecten van dit complexe programma. Beurtelings heerst er grote activiteit om de veldwerkzaamheden van de grond te brengen, en om de condities te scheppen voor de toekomst van het netwerk op internationaal vlak. De in het eerste hoofdstukje beschreven organisatie wordt hieraan thans aangepast.

Reeds nu is het echter duidelijk dat TROPENBOS geen eendagsvlieg is, en het is waarschijnlijk dat op de pagina's van dit tijdschrift in de komende jaren af en toe echo's uit het programma te vinden zullen zijn.